

Micropolitiek

PATRICIA PISTERS

‘Micropolitiek’ wordt vaak ten onrechte opgevat als een begrip dat de individuele politieke opvattingen van één persoon betreft, zonder enige band met de sociaal-politieke werkelijkheid. In zijn boek *Politicide* stelt Luuk van Middelaar bijvoorbeeld dat Deleuzes nadruk op micropolitiek zou leiden tot een tirannie van onthechte individuele ‘verlangensmachines’ die nergens verantwoordelijk voor zijn: ‘Deleuze doet denken aan een vrijwillig op een onbewoond eiland aangespoelde schipbreukeling die van mening is dat *iedereen* zich op een onbewoond eiland zou moeten laten aanspoelen’ en die maar ‘blijft dromen van het ideaal: vijf miljard Robinson Crusoe’s, elk koning van zijn eigen zandplaat’ (Van Middelaar 1999: 104). Dit hoofdstuk zal duidelijk maken dat micropolitiek niet overeenkomt met individuele verlangens zonder maatschappelijke binding, maar een concept is dat zowel voor individuen als voor groepen geldt, verschillende specifieke gevaren met zich meebrengt die voortdurende alertheid vragen, en altijd verbonden is met concrete historische omstandigheden. Bovendien moet micropolitiek in samenhang worden gedacht met concepten als segmentatie, macropolitiek, abstracte machines, vluchtlijnen en wordingsprocessen. Wanneer micropolitiek op deze pragmatische wijze wordt gedefinieerd, is het een essentieel concept om de complexe politieke lijnen van de hedendaagse (media)maatschappij in kaart te brengen.

Molaire lijnen, moleculaire lijnen en vluchtlijnen

Deleuzes opvattingen over politiek zijn het duidelijkst terug te vinden in het laatste deel van *Dialogues* en in *Mille plateaux* (D: 187-217; MP: 253-283/208-231). Het onderscheid tussen micro- en macropolitiek is daarbij van groot belang: ‘Alles is politiek, maar elke politiek is tegelijkertijd macropolitiek en micropolitiek.’ (MP: 260/213) Macro en micro komen in Deleuzes filosofie niet overeen met collectief en individueel, maar geven verschillende politieke niveaus (‘lijnen’) aan die vaak tegelijkertijd operationeel zijn. Elk individu en elke groep bewegen tussen deze verschillende politieke lijnen.

De 'molaire lijn' is de segmentatielijn op macroniveau, die individuen en groepen verdeelt in grote binaire categorieën: man-vrouw, vakantie-werk, jong-oud enzovoort. Naast deze segmentatie in opposities onderscheiden Deleuze en Guattari twee andere molaire lijnen. Er zijn ook 'circulaire' segmentaties. In dat geval is de opdeling in steeds groter wordende cirkels: het huis, de straat, de buurt, de stad, het land enzovoort. En ten slotte is er nog een lineaire segmentatie, waarbij verschillende episodes of fases elkaar opvolgen: school, opleiding, baan enzovoort. Elke fase wordt afgesloten zodra een volgende haar intree doet. Deze drie verschillende vormen van segmentatie zijn niet alleen met elkaar verbonden.¹ Segmentatie impliceert ook, in de woorden van Deleuze en Guattari, een 'abstracte machine van overcodering'. Hiermee geven zij aan dat elk segment een eigen 'territorium' installeert dat wordt bepaald volgens een binaire coderingslogica (je bent man óf vrouw, kind óf volwassen, wit óf zwart, autochtoon óf allochtoon, thuis óf op je werk enzovoort). Deleuze en Guattari koppelen deze wijze van overcodering aan het 'staatsapparaat'. Hiermee bedoelen zij niet zozeer de nationale staat, maar de mate waarin segmenten binnen de grenzen van heersende normen telkens weer opnieuw worden uitgevonden, vastgesteld en gelegitimeerd.

Maar onder deze verschillende vormen van duidelijk zichtbare molaire segmentatie schuilt een hele wereld van (veelal onbewuste) micropercepties, gevoelens, affecten, gesprekken enzovoort. Hier vinden we de 'moleculaire lijn' van stromen, kwanten en microwordingen: 'Een beroep is een hard segment, maar wat gebeurt daar niet allemaal onder, welke schakelingen, welke aantrekkingen en afstotingen zijn er niet die met het segment samenvallen?' (D: 187-188) Deleuze en Guattari geven Kafka als voorbeeld: 'Het is niet genoeg om de bureaucratie te definiëren door een rigide segmentarisering van naast elkaar gelegen gesloten compartimenten met een baas op elke afdeling, en het centrale gezag aan het einde van de gang of op de bovenste verdieping. Want er zijn tegelijkertijd een soepele grens en communicatie tussen de gecompartmenteerde bureaus, een pervertering van de bureaucratie, een vindingrijkheid en permanente creativiteit die tegen de administratieve regels ingaat.' (MP: 260-261/214) Macro- en micropolitieke lijnen werken dus gelijktijdig in de individuele werknemer en door het kantoor als geheel heen. Microbewegingen kunnen nauwelijks zichtbaar of merkbaar zijn (kleine barstjes in het systeem, geheime dwaasheden of verlangens die het segment nog wel intact laten). Maar ze kunnen ook aanzwellen en in een 'vluchtlijn' veranderen: het moment waarop een breuk zichtbaar wordt, een segment niet meer wordt verdragen.

Kafka

De vluchtlijn is naast de molaire en de moleculaire lijn de derde politieke lijn die Deleuze en Guattari onderscheiden. Eigenlijk is de vluchtlijn een extre-

me intensiteit van de moleculaire lijn die de molaire lijn doorbreekt. Ook hier is een abstracte machine aan het werk, maar in plaats van een overcoderings-machine is het een 'abstracte machine van mutatie', die opereert door decoding en deterritorialisatie: 'Het tekent "vluchtlijnen", stuurt kwantumstromen aan, zorgt voor de verbinding-creatie van stromen en produceert nieuwe kwantanten. [...] Als we hier kunnen spreken van een tegenpool, is dat omdat molaire of rigide segmenten altijd afkitten, verstoppen en blokkeren, terwijl deze machine de dingen tussen de segmenten laat stromen in een andere submoleculaire richting. Maar tussen deze twee polen is er een heel veld aan moleculaire onderhandeling, vertaling en overdracht [...].' (MP: 273/224) Alles gebeurt tegelijkertijd, alle lijnen zijn immanent met elkaar verbonden. Elke segmentering 'lekt', er is altijd iets wat ontsnapt. En omgekeerd heeft een vluchtlijn geen uitwerking als er geen molaire lijn is om op terug te vallen of om te veranderen. De bestudering van de steeds veranderende samenhang tussen 'politieke lijnen' in groepen of individuen is wat Deleuze en Guattari bedoelen met micropolitiek, en wat zij op andere momenten aanduiden als pragmatisme, schizo-analyse of rizomatiek.

schizo-analyse

De microsociologie van Gabriel Tarde

Deleuze en Guattari zijn in hun opvattingen over micropolitiek beïnvloed door de sociologie van Gabriel Tarde (1843–1904). Tarde was in zijn tijd een gerespecteerde socioloog met een leerstoel moderne filosofie aan het Collège de France. Na zijn dood raakte zijn werk echter snel in de vergetelheid, overschaduwde het succes van Emile Durkheim (1858–1917), wiens werk aan de basis kwam te liggen van de moderne Franse sociologie. Durkheim bestudeerde bij voorkeur grote collectieve bewegingen en categorieën (de macropolitiek in deleuziaans vocabulaire) en claimde zo het object van de nieuwe wetenschap. Tardes meer filosofische benadering en aandacht voor microbewegingen werden al snel als niet-wetenschappelijk of te individueel psychologisch gezien en verdwenen daardoor uit het zicht van de meeste sociologische studies. Aan het eind van de twintigste eeuw krijgt zijn werk, mede dankzij Deleuze, echter weer meer belangstelling. Zoals Eric Alliez, verantwoordelijk voor de heruitgaven van Tardes werk, stelt, is Tardes aandacht voor microveranderingen van onschatbare waarde voor het denken over de complexiteit van de hedendaagse (media)maatschappij, waarin vaste categorieën steeds zichtbaarder en sneller worden doorbroken (Alliez 2001: 5). Denk alleen maar aan de YouTuberevolutie, waarin geen enkel beeld lang tot één bepaalde vaste categorie behoort (bijvoorbeeld tot die van de avant-gardefilm), maar ieder beeld steeds wordt herhaald in een andere

vorm (als parodie, als hommage, als citaat, als politiek statement, als propaganda voor of tegen een bepaald fenomeen enzovoort).

Vanaf *Différence et répétition* heeft Deleuze regelmatig aan het werk van Tarde gerefereerd en laten zien dat het verkeerd is om Tarde's microsociologie te reduceren tot een psychologisme of interpsychologisme. Deleuze ziet in Tarde's werk een 'cosmologie' op microniveau (verwant aan Leibniz' monadologie), waarbij de allerkleinste bewegingen en affecten werkelijke varianten zijn van wat er zich op andere (externe, collectieve) niveaus afspeelt.² Deleuze zegt over Tarde: 'Wat Tarde bewerkstelligt is een microsociologie die niet noodzakelijkerwijs betrekking heeft op wat er gebeurt tussen twee individuen, maar die in de kiem al te vinden is in een enkel individu (bijvoorbeeld aarzeling opvatten als "minuscule sociale weerstand" of creatieve verandering als "minuscule sociale aanpassing").' (DR: 105/314) Zo bezien handelt iemand die aarzelt en vervolgens een beslissing neemt, altijd in relatie tot het sociaal-culturele veld waarin hij of zij zich bevindt (Saquer 2005: 2). Een tardiaanse microsociologische monade is dus geen Robinson Crusoe die alleen op een losse zandplaat voor zich uit zit te dromen over tirannieke alleenheerschappij, maar hij moet worden gezien als het kleinste (en vaak voor het oppervlakkige oog van de grove sociale maten en categorieën onzichtbare) niveau van sociale resonantie dat zich kan uiten in individuen en in groepen.

In *Mille plateaux* brengen Deleuze en Guattari letterlijk een hommage aan Tarde. Hier leggen ze uit dat Tarde's aandacht voor het detail en de microsociologie van 'nabootsing', 'opposities', en 'uitvindingen' opgevat moet worden als een kwantitatieve benadering van een stroom: '*Imitatie is de uitbreiding van een stroom, oppositie is de binaire opsplitsing van een stroom, uitvinding is het samenvoegen of verbinden van verschillende stromen.* En wat is een stroom volgens Tarde? Deze is overtuiging of verlangen (de twee aspecten van elke samenstelling); een stroom komt altijd voort uit overtuiging en uit verlangen. Overtuigingen en verlangens zijn de fundamenteën van elke maatschappij, omdat ze "kwantificeerbaar" zijn; het zijn werkelijke sociale Kwantiteiten, terwijl sensaties kwalificeerbaar zijn en representaties enkel het resultaat.' (MP: 267/219) Het verschil zit dus niet in het onderscheid tussen individu en collectief, maar tussen molaire segmenten, categorieën of klassen en moleculaire bewegingen, stromen of massa's. Onder het molaire niveau van de macropolitiek liggen stromen aan microprocessen, aantrekkings- en afstotingskrachten en allerlei verlangens en overtuigingen (MP: 270/221). Verschillen tussen macro- en micropolitiek, tussen molaire en moleculaire bewegingen moeten niet als absoluut worden gezien: macro- en micropolitiek zijn altijd met elkaar verbonden. Politieke beslissingen worden altijd op molaire niveau genomen, maar worden tegelijkertijd (en in

de tardiaanse logica zelfs fundamenteel) door moleculaire processen bepaald. Het hardnekkige misverstand om 'micro' gelijk te stellen aan 'individueel psychologisme', brengt zowel de microsociologie van Tarde als de micropolitiek van Deleuze enkel in diskrediet. Maar 'al is het waar dat de moleculaire dimensie in het detail schuilt en op kleine schaal opereert, dan wil dat nog niet zeggen dat dit niveau minder coëxisteert in het sociale veld dan de molaire organisatie ervan' (MP: 262/215).

Schizo-analyse

De aandacht voor moleculaire microbewegingen van verzet en ontsnapping kunnen leiden tot het misverstand dat Deleuze de vluchtlijn zou romantiseren en zelf in een binaire machine gevangen zit: molaire/territoriaal (slecht) staat dan tegenover moleculair/deterritoriaal (goed). Het gaat Deleuze en Guattari echter nooit om waardeoordelen, maar altijd om de bestudering van veel verschillende abstracte machines en politieke lijnen: 'We kunnen niet zeggen dat een van deze drie lijnen van nature of noodzakelijkerwijs slecht is en de andere goed. Het bestuderen van de gevaren van elke lijn is het object van pragmatisme of schizo-analyse, voor zover het niet gaat om representeren, interpreteren of symboliseren, maar in kaart brengen en lijnen trekken om knooppunten en verschillen op te merken.' (MP: 277/227) Belangrijk bij dit in kaart brengen van de politieke lijnen zijn dus het herkennen en erkennen van specifieke gevaren zonder deze te romantiseren. Omdat alles beweeglijk, dynamisch en veranderlijk is, kan elke lijn op zichzelf ook veranderen in zijn tegenpool of in zijn eigen valkuil of 'zwart gat' verdwijnen. Het experimenteren met verschillende politieke lijnen moet met de nodige voorzichtigheid gebeuren.

Deleuze en Guattari noemen vier heel concrete gevaren: angst, helderheid, macht en ten slotte walging (ofwel passie voor totale vernietiging). Deze gevaren behoren bij verschillende soorten lijnen. Een gevaar dat op de molaire lijn de slechtste raadgever is maar veel voorkomt, is angst: we zijn bang om de zekerheden van de molaire organisatie van ons bestaan te verliezen. We reterritorialiseren dan alles wat er voorhanden is (MP: 277/227). En dit gebeurt zowel op het grotere niveau van nationale gevoelens als op het niveau van de kleinere groep waartoe we behoren, maar ook in de meest intieme gedachten: onze zienswijze, ons handelen, onze levensstijl, wat we mooi vinden of hoe we dingen interpreteren. Alles kan in het teken komen te staan van het verlies van zekerheid en veiligheid. De internationale *war on terror* na 9/11 wordt bijvoorbeeld gevoeld door de angst voor alles wat afwijkt van de geterritorialiseerde normen en tradi-

ties en houdt tegelijkertijd de binaire segmentering in stand ('Wie niet met ons is, is tegen ons').

Het tweede gevaar is helderheid. Hoewel de binaire logica op de molaire lijn ook een bepaalde helderheid veronderstelt, behoort het gevaar van helderheid of zekerheid vooral bij de moleculaire lijn. Deleuze en Guattari noemen het gebruik van drugs als voorbeeld van hoe een 'moleculaire waarneming' kan ontstaan: 'Alles heeft nu een microscopische helderheid. We denken dat we alles hebben begrepen, en trekken daar conclusies uit.' (MP: 278/228) Het gevaar dat verbonden is met deze vermeende helderheid is dat ze leidt tot een reproductie van de rigide segmentering: 'In plaats van de grote paranoïde angst, zijn we nu gevangen in duizend kleine monomania's, vanzelfsprekende waarheden, helderheid die uit elk zwart gat naar boven stroomt en niet langer een systeem vormt, maar slechts gonst en zoemt met blinde inzichten die iedereen de missie geven van zelfbenoemd rechter, wetshandhaver, politiemans of gebouwbeheerder. We hebben de angst overwonnen, we zijn weggevaaren van de veilige kust, maar zijn een systeem binnengegaan dat niet minder georganiseerd is, het systeem van kleine onzekerheden waardoor iedereen zich in zijn zwarte gat bevindt en daar gevaarlijk wordt, vol heldere zekerheid over zijn zaak, zijn rol en missie, op een manier die verontrustender is dan de zekerheid op de eerste lijn.' (MP: 279/228)

Dit is dus het eerdergenoemde gevaar van de tirannieke Robinson Crusoes op hun zandplaatjes. We zien nu echter dat het niet gelijk te stellen is aan de filosofie van Deleuze: hij waarschuwt juist voor het gevaar van de moleculaire lijn. Als 'microrigidificatie' en 'microfascisme' is het een fenomeen dat bij veel alternatieve militante groeperingen binnensluipt. Collectieven in de jaren 1960 en 1970 bijvoorbeeld, die in eerste instantie ontstonden om los te komen van rigide gesegmenteerde structuren in de maatschappij (familie, staat, huwelijk, heteroseksualiteit enzovoort), bleken tot interne of verplaatste segmentering en dogmatische zekerheidsclaims te leiden. Zo vertelt filmmaker Gerrard Verhage in de documentaire reeks *Allemaal film* (AVRO 2007, aflevering 3) over zijn participatie in idealistische filmcollectieven, die in de jaren 1970 meer sociaal geëngageerde films wilden maken. In deze collectieven werden de verschillende taken (regie, geluid, camera, montage enzovoort) roulerend vervuld om zo op een veel 'soepelere' manier films te maken. Toen Verhage echter zijn documentaire *De koppelbazen* (1978) maakte werd hem door het collectief ernstig verweten dat hij de koppelbazen (lees: de verachtelijke kapitalisten) te veel aan het woord liet. De soepele lijnen van het collectief bleken dogma's geworden.

Macht is een derde gevaar dat Deleuze en Guattari noemen en dat zich zowel op de molaire als op de moleculaire lijn kan nestelen. Macht(lief)hebbers

bewegen gemakkelijk tussen deze twee lijnen, maar altijd om een 'vluchtlijn' te voorkomen of te stoppen, om de abstracte mutatiemachine te fixeren in de abstracte machine van overcodering. Dit kan echter alleen door totalitair (op de molaire lijn) of dogmatisch (op de moleculaire lijn) te worden. Macht is dus eigenlijk verbonden met de gevaren van angst en helderheid, maar kent een eigen dynamiek om het systeem van angst en het systeem van vermeende helderheid in stand te houden.

vluchtlijn

Het vierde gevaar is ten slotte het gevaar van de derde lijn: het gevaar van de vluchtlijnen zelf. Volgens Deleuze en Guattari is het niet slim om te denken dat het enige gevaar van de deterritorialiserende moleculaire lijnen is dat ze weer gereterritorialiseerd kunnen worden. De vluchtlijn zelf heeft namelijk ook iets desperaats en suïcidaals, het gevaar van absolute walging, vernietiging en zelf-destructie. De vluchtlijn muteert gemakkelijk in een 'doodslijn': 'De vluchtlijn die door een muur heen gaat, die uit een zwart gat stapt, maar die in plaats van verbindingen aan te gaan met andere lijnen en daarmee iedere keer in waarde en kracht toe te nemen, *omslaait in destructie, pure en simple vernietiging, de passie voor vernietiging.*' (MP: 280/229) We hoeven hierbij alleen maar opnieuw te denken aan de drugsgebruiker die vast komt te zitten in zijn verslaving en verdwijnt in het zwarte gat van de totale afhankelijkheid of de overdosis. Of aan de activist die verandert in een terrorist, de gelovige die radicaliseert en (zelfmoord)aanslagen pleegt.

Deleuze maakt duidelijk dat het in deze gevallen niet gaat om een innerlijke doodsdrijf die plots bezit neemt van iemand, maar om een verlangen naar destructie dat voortkomt uit een samengesteld geheel van factoren, omstandigheden, stromen en gebeurtenissen waar aansluiting bij wordt gevonden. Deleuzes schizo-analyse van deze factoren is ook niet bedoeld als morele goedkeuring of verwerping, maar om een analyse te maken van de politieke lijnen zoals deze zich op een bepaald moment voordoen. De analyse moet ons bewust maken van de concrete gevaren op de verschillende lijnen. Omdat alles voortdurend in beweging is en kan veranderen, kan je in deleuziaanse zin dus nooit zelfvoldaan achteroverleunen, maar moet je altijd alert zijn op allerlei gevaren, zowel op collectief als op individueel niveau, en zowel op gevaren die van andere politieke lijnen afkomstig zijn als op gevaren inherent aan elke politieke lijn zelf.

Concrete sociale velden

Behalve het verwijt van vermeend asociaal individualisme waarmee micropolitiek vaak wordt verward, en het romantiserende misverstand dat de vluchtlijn inherent goed zou zijn, is een andere veel geuite kritiek op de politieke implicaties van het werk van Deleuze dat er geen relatie zou zijn met de concrete politiek-sociale werkelijkheid. Hierdoor zou de micropolitiek tot machteloosheid en krachteloosheid gedoemd zijn. Luuk van Middelaar interpreteert Deleuzes opvatting van politiek als 'experimenteren' met verschillende politieke lijnen bijvoorbeeld als apolitiek: 'gewoon iets nieuws creëren, hoopvol in een hoekje gaan zitten knutselen...' (Van Middelaar 1999: 103). Deleuze en Guattari anticiperen al op deze kritiek wanneer ze in *Mille plateaux* Artauds *Pour en finir avec le jugement de Dieu* bespreken als politieke daad: 'Het is niet alleen een radio-experiment, maar ook biologisch en politiek, wat censuur en repressie oproept.' Ze voegen hieraan toe dat elk artistiek of fysiek experiment een politieke dimensie heeft die meer omhelst dan vrijblijvend knutselen: '*Corpus* en *Socius*, politiek en experiment. Men laat je niet rustig in een hoekje experimenteren.' (MP: 186/150)

Artaud

Toch is er zelden aandacht voor de concrete sociale werkelijkheid bij Deleuze. Ook Peter Hallward ziet Deleuze als een filosoof die niets met de wereld van doen heeft. In zijn boek *Out of this World* schetst hij hem als een denker van de pure virtualiteit, de pure creatie van het 'leven', die op geen enkele manier verbonden is met de actualiteit of historische veranderingen en daardoor slechts een utopische afleiding kan voorstellen (Hallward 2006: 162). Hoewel het virtuele en de immanente vitaliteit van 'het leven' voor Deleuze inderdaad belangrijke concepten zijn die duiden op krachten die overal aan kunnen ontsnappen (en in die zin inderdaad iets 'apolitiek' hebben), manifesteren deze krachten zich altijd in concrete politiek-sociale situaties: 'De vergelijkende deterritorialiseringsbewegingen, de intensiteitscontinuïms en de samenvoegingen van stromen die ze vormen, moeten echter bestudeerd worden in concrete sociale velden, op dit of dat moment.' (D: 201)

Het is dan ook niet voor niets dat elk plateau in *Mille plateaux* met een jaartal begint, soms zelfs met een heel specifieke datum. Direct of indirect verwijst dit jaartal naar een historisch moment waarop een centraal concept tot een historische uitdrukking is gekomen. Zo is het plateau 'Hoe kun je zelf een Lichaam zonder Organen creëren?' 'gesitueerd' op 28 november 1947, de dag dat Artaud zijn radiospel *Pour en finir avec le jugement de Dieu* presenteerde. Het plateau over 'Het gezicht als abstracte coderingsmachine' vindt in het jaar 0 zijn oorsprong met de geboorte van Christus. Volgens Deleuze en Guattari is het na-

melijk het witte mannelijke gezicht van Christus dat als matrix en maat geldt van alle andere gezichten en zo een binaire machine van de molaire lijn in gang heeft gezet: man-vrouw, zwart-wit enzovoort. Het plateau over de nomadische oorlogsmachine is verbonden aan het jaar 1227, het jaar van de dood van Djengis Khan, die als een 'nomadische oorlogsmachine' het grote Chinese rijk binnenviel. Het plateau over micropolitiek en segmentarisatie draait om het jaar 1933, het jaar dat Hitler aan de macht kwam.

Inzoomend op dit laatste jaartal is het mogelijk een micropolitieke kaart te schetsen van de verschillende politieke lijnen en specifieke gevaren van dit 'concrete sociale veld'. Nadat Hitler in januari 1933 aan de macht kwam, werd in februari (na de brand van de Rijksdag) de vervolging van de communisten ingezet en was in maart het eerste concentratiekamp in Dachau klaar, waardoor het antisemitisme een ongekende intensiteit kreeg. De NSDAP werd de enige partij en het regime werd al snel totalitair en dictatoriaal. In hun micropolitieke analyse stellen Deleuze en Guattari echter dat het nazifascisme niet alleen een totalitair macrorégime was, maar kon werken omdat er ook op microniveau fascistisch werd gedacht: 'Dat Hitler aan de macht kon komen heeft niet zozeer te maken met het feit dat hij het Duitse staatsapparaat overnam, maar eerder dat hij de beschikking had over de micro-organisaties die hem de mogelijkheid gaven [...] door te dringen tot elke cel van de maatschappij.'³ (MP: 261-262/214)

Vanaf de jaren 1970 hebben filmmakers in kleine verhalen laten zien hoe macro- en micropolitieke lijnen door 'het jaar 1933' en het Duitse Rijk liepen. De regisseurs van de Nieuwe Duitse Cinema (onder wie Reitz, Syberberg, Schlöndorf, Von Trotta en Fassbinder) hebben de 'micropolitiek' van deze periode in beeld gebracht en zo de officiële geschiedschrijving (die meestal op macroniveau is gesitueerd) van een moleculaire dimensie voorzien (Elsaesser 1989; 1996). In zijn kroniek over Duitsland, *Heimat* (1982-1984), brengt Edgar Reitz bijvoorbeeld het microfascisme in beeld aan de hand van een familiegeschiedenis in een klein fictief dorpje Schabbach. Hoewel niet iedereen het eens is met wat er allemaal gebeurt in de jaren 1930, wordt duidelijk dat de partij en Hitler een heel gewoon onderdeel van het alledaagse leven zijn, in 'elke cel van de maatschappij' aanwezig. In *Lili Marleen* (1980) neemt Fassbinder het beroemde lied van Lale Andersen 'Lili Marleen' als uitgangspunt om te laten zien hoe de nazi-zangeres (gespeeld door Hannah Schygula) met een joodse geliefde voortdurend laveert tussen de verschillende politieke lijnen. En ook Spielbergs *Schindler's List* (1993) valt alleen maar te begrijpen wanneer we alle politieke lijnen van de verschillende partijen (de nazi's, Schindler, de joden) kunnen onderscheiden (Vojkovic 2001).

De vrij recente polemieken rond de film *Der Untergang* (Olivier Hirschbiegel 2004) laten zien dat er nog steeds weinig begrip bestaat voor micropolitieke

ke problemen. Deze film over de laatste dagen van Hitler zou hem (en zijn medewerkers) een te menselijk gezicht geven en daarmee de dictator ontdoen van zijn absolute demonische karakter en totalitaire macropolitieke machtswellust. In het interview op de DVD-editie van de film geeft Hirschbiegel echter aan wat de micropolitieke redenen waren om de film te maken. Hij legt uit dat hij niet de bedoeling had Hitler menselijk te maken, maar omgekeerd om de 'kleine Hitlertjes' in onszelf te achterhalen: 'Wat ik het meest angstaanjagend vind, is te zien hoe iedereen gehoorzaamde. Hoeveel hiervan zou nog steeds in ons zitten?' Hirschbiegels woorden vinden weerklank in Deleuze en Guattari's uitspraak dat 'alleen het microfascisme een antwoord kan geven op de algemene vraag: waarom verlangt het verlangen zijn eigen onderdrukking?' (MP: 262/215)

Deleuze en Guattari stellen in *Mille plateaux* dat het fascisme zich niet alleen op de molaire lijn (totalitaire staat) en op de moleculaire lijn (microfascisme) installeert. Het is pas echt gevaarlijk als het in een alles verzengende destructieve vluchtlijn muteert en alles vernietigt, inclusief zichzelf, de natie en alle onderdanen. Bruno Ganz, de acteur die Hitler speelt in *Der Untergang*, vertelt in het DVD-interview dat hij de wijdverbreide fascinatie voor en het walgelijke verlangen naar de diepte van het zwarte gat van de vernietiging het opmerkelijkst vond van het (historisch correct) in beeld brengen van die laatste dagen van het Duitse Rijk: 'Dit heeft een macabere aantrekkingskracht die los staat van [macro]politiek.' 'Alle gevaren van alle andere lijnen vallen hierbij in het niet', zouden Deleuze en Guattari hieraan toe kunnen voegen (MP: 283/231).

Meerderheid, minderheid en minoritair-woorden

Een laatste misverstand over micropolitiek is verwarring over het concept van 'minoritair-woorden'. In weerwil van gangbare opvattingen hebben de begrippen 'meerderheid' en 'minderheid' voor Deleuze en Guattari niets te maken met getalsmatige verhoudingen. Een minderheid is niet (noodzakelijk) een kleiner aantal dan de meerderheid. Voor Deleuze en Guattari is de meerderheid de hegemonale meerderheid van witte, westerse, heteroseksuele, volwassen mannen. Vrouwen, kinderen, homoseksuelen, maar ook dieren en planten zijn daarom minderheden (MP: 357/291). Toch is het belangrijk te zien dat minoritair-woorden niet hetzelfde is als deel uitmaken van een minderheidsgroep op de molaire lijn. Alle wordingsprocessen vinden plaats op de moleculaire lijn.

woorden

Deleuze en Guattari erkennen het belang van strategische politiek op het molaire niveau, bijvoorbeeld de vrouwenbeweging of elke andere emancipatorische beweging die ernaar streeft om een eigen geschiedenis en een eigen subjectiviteit (terug) te krijgen, om op die manier een basis van erkenning te creëren

(MP: 338/276). Maar zij stellen ook dat het gevaarlijk is om in die identiteitspolitiek vast te blijven zitten. In *Dialogues* formuleert Deleuze het probleem van de minderheidspositie als volgt: 'Het zijn niet de marginalen die de lijnen creëren, zij installeren zich op die lijnen, maken er hun eigendom van, en dat is uitstekend als zij de merkwaardige bescheidenheid hebben van lijnmensen, de voorzichtigheid van de experimentator, maar het is een ramp als ze in een zwart gat glijden, waaruit alleen nog maar het microfascistische gezegde komt van hun afhankelijkheid en hun draaierigheid: "Wij zijn de Avant-Garde", "wij zijn de marginalen".'⁴ (p: 206)

Minderheidsposities hebben geen eigenaar. Voor Deleuze en Guattari is er dus geen een-op-eenrelatie tussen de molaire categorie 'vrouw', 'jood', 'homoseksueel' (of welke minderheid dan ook) en het moleculaire 'vrouw-woorden', 'joods-woorden', 'homoseksueel-woorden'. Het is eerder omgekeerd. Deleuze en Guattari geven het voorbeeld van Joseph Loseys film *M. Klein* (1976), die zij beschrijven als een film over het 'joods-woorden' van een niet-jood: 'Als het noodzakelijk is dat joden zelf joods-woorden, vrouwen vrouw-woorden, kinderen kind-woorden, zwarte mensen zwart-woorden, dan is dat omdat wordingsprocessen een minderheid als actief medium nodig hebben, maar op zo'n manier dat de minderheid niet langer te definiëren valt ten opzichte van de meerderheid. Joods-woorden, vrouw-woorden enzovoort impliceert daarom twee gelijktijdige bewegingen: een waarbij een term (als subject) zich losmaakt van de meerderheid, en een waarbij een term (als medium) opkomt uit de minderheid. Er is een asymmetrisch en ondeelbaar blok aan wordingen: de twee "M. Kleins", de jood en de niet-jood, gaan een proces van joods-woorden aan.' (MP: 357/291-292) We moeten dit zo begrijpen dat 'de jood' en 'de niet-jood' de twee molaire polen vormen van een binaire tegenstelling. Joods-woorden betekent dus meer dan een transformatie van de ene in de andere categorie. Het gaat hier om een joods-woorden van iedereen. Beide molaire posities worden meegesleurd in een wordingsproces dat geen begin of einde kent en waarin niet langer duidelijk is wie de jood is en wie niet. Zo moet ook een jood 'joods-woorden' en dat kan alleen door een joods-woorden van alle niet-joden. Niemand is dan meer jood of niet-jood, simpelweg omdat de binaire relatie tussen de twee categorieën zelf is veranderd.

In haar artikel 'Against the Doxa' verklaart Paola Marrati deze wordingsprocessen vanuit Deleuzes empirische filosofie, die ervan uitgaat dat de relatie tussen twee dingen niets te maken heeft met de interne eigenschappen van die dingen, maar een geheel eigen zelfstandigheid heeft. 'Het glas is op de tafel' kan veranderen in 'het glas is onder de tafel' zonder dat het glas of de tafel zelf zijn veranderd. Die logica van veranderende verbindingen tussen dingen is ook van toepassing op wordingsprocessen. Het is geen principe, integendeel, het is een 'vitaal protest tegen elk principe', zo parafraseert Marrati Deleuze. 'Het is de lo-

gica van wordingsprocessen waarbij wat gebeurt niet afhankelijk is van de essentie van de dingen, maar afhangt van het open veld aan ontmoetingen waardoor er nieuwe relaties ontstaan, nieuwe verbindingen worden gemaakt en nieuwe levensexperimenten vorm kunnen krijgen.' (Marrati 2001: 212) Wordingsprocessen (minoritair-woorden), vinden dus altijd plaats tussen de segmenten en impliceren het verlangen naar nieuwe verbindingen, een nieuwe kwaliteit en intensiteit van leven, nieuwe wegen waarlangs dingen kunnen veranderen.⁵

Deleuziaanse 'minoriteitspolitiek' is dan ook niet verbonden met het idee van representatie (of gerepresenteerd worden) zoals dat wel het geval is voor molaire identiteitspolitiek. Verbonden aan wordingsprocessen heeft minoriteitspolitiek eerder te maken met het creëren van nieuwe mogelijkheden, veelal vanuit onmogelijke minderheidsposities, of vanuit wat Nick Thoburn 'te krappe ruimtes' noemt (Thoburn 2003: 18-19). Minderheden hebben geen gemakkelijke toegang tot de normatieve vormen van geschiedenis, cultuur en traditie en daardoor ook niet tot een automatische identiteit. In die meestal gecompliceerde situatie kan creativiteit ontstaan die nieuwe mogelijkheden van leven biedt. In zijn filmboeken bespreekt Deleuze bijvoorbeeld de moderne politieke cinema, die, in tegenstelling tot de klassieke politieke film waarin een (bestaand) volk gerepresenteerd kon worden, als een soort 'performatieve taaldaad' een volk, een minderheid, in beeld brengt, een stem geeft en een verhaal geeft waardoor ze gaan bestaan (c2: 281-291/215-224). Hier verschijnt de moderne politieke cinema dus als een van de belangrijkste concrete sociaal-historische velden waar micropolitiek vandaag de dag tot uiting komt. Hoewel er nog altijd dominante media zijn aan te wijzen (Hollywood-cinema, grote nieuwszenders) die veelal molaire (machts)structuren volgen, zijn er met de komst van digitale apparatuur en vooral met de Web 2.0 revolutie op internet steeds meer stemmen te horen en worden er steeds meer micropercepties en moleculaire lijnen direct zichtbaar. De pragmatische analyse van al die politieke lijnen, hun gevaren en de manieren waarop ze met elkaar verknoopt raken, wordt daardoor steeds belangrijker om de complexiteit en veranderlijkheid van het concrete sociale veld van de hedendaagse (media)maatschappij te kunnen analyseren en begrijpen.⁶

Literatuur

ALLIEZ, E. (2001), 'Différence et répétition de Gabriel Tarde', in: *Multitude Web* 7, 171-176. Zie voor de vertaling: <http://www.goldsmiths.ac.uk/csisp/papers/tarde/alliez.pdf> (laatst bezocht januari 2009).

ELSAESSER, T. (1989), *New German Cinema. A History*. Londen: Macmillan.

ELSAESSER, T. (1996), *Fassbinder's Germany. History, Identity, Subject*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

HALLWARD, P. (2006), *Out of this World. Deleuze and the Philosophy of Creation*. New York: Verso.

- MARRATI, P. (2001), 'Against the Doxa. Politics of Immanence and Becoming-Minoritarian' in: P. Pisters (red.) *Micropolitics of Media Culture. Reading the Rhizomes of Deleuze and Guattari*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 205-220.
- MIDDELAAR, VAN L. (1999), *Politicide. De moord op de politiek in de Franse filosofie*. Amsterdam: Van Gennep.
- PATTON, P. (2000), *Deleuze and the Political*. New York: Routledge.
- PISTERS, P. (2005), *Opereren in de werkelijkheid. Politieke cinema en de vrije indirecte rede*. Amsterdam: Vossius Pers.
- SAQUER, L. (2005), 'Hypothèse sur la filiation Tarde-Deleuze à travers la criminologie', in: *Champ Pénal/ Penal Field*. Zie: <http://champpenal.revues.org/document280.html> (laatst bezocht januari 2009).
- THOBURN, N. (2003), *Deleuze, Marx and Politics*. New York: Routledge.
- VOJKOVIC, S. (2001), 'Schindler's List and the Facing of History. The Return of the Promised Land', in: P. Pisters (red.), *Micropolitics of Media Culture. Reading the Rhizomes of Deleuze and Guattari*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 221-234.

Noten

- 1 Binaire segmentatie is volgens Deleuze en Guattari de rigide vorm van segmentering en is kenmerkend voor de moderne (westerse) staat. Circulaire segmentatie komt meer voor in 'primitieve' maatschappijen die georganiseerd zijn volgens clans, territoria en stammen. In elke soort maatschappij komen echter verschillende vormen van segmentatie tegelijkertijd voor.
- 2 Je zou dit ook de logica van de *fractal* kunnen noemen, een ander kenmerk van de hedendaagse cultuur dat steeds zichtbaarder wordt. Een *fractal* is een grillige geometrische figuur die bestaat uit een eindeloos spel van herhaling. In veel *fractals* is elk fragment een min of meer gereduceerde kopie van het geheel.
- 3 Deleuze en Guattari citeren hier Daniel Guerin.
- 4 Een ander voorbeeld uit de eerder aangehaalde aflevering van *Allemaal film* illustreert dit punt heel duidelijk. Regisseuse Noushka van Brakel vertelt hoe zij en hoofdrolspeelster Monique van de Ven tijdens het maken van haar film *Een vrouw als Eva* (1979), over de lesbische liefde tussen twee vrouwen en de strijd van lesbische vrouwen om als moeder erkend te worden, tijdens de opnames van een demonstratie van lesbische vrouwen in het Vondelpark bijna werden gelynacht. Het feit dat Monique van de Ven niet lesbisch is, werd gezien als verraad aan de echte lesbiennes. Van Brakel en Van de Ven werden niet gezien als 'zusters in de strijd op moleculair niveau', maar volgens dogmatische microfascistische maatstaven beschouwd als indringsters.
- 5 Paul Patton noemt het resultaat van micropolitieke wordingsprocessen 'kritische vrijheid': 'Een dergelijke plotselinge verschuiving naar een andere kwaliteit van leven, of naar een leven op een ander intensiteitsniveau is een van de mogelijke uitkomsten van een vluchtlijn. Het is op dit type politieke lijnen dat "kritische vrijheid" zich manifesteert.' (Patton 2000: 87)
- 6 Dit wil niet zeggen dat dominante (moedelijke) media altijd volledig de hegemoniale structuren volgen, noch dat alles wat op internet gezegd of geplaatst wordt eenzelfde impact heeft. Maar er zijn wel duidelijke verschuivingen aan de gang in de macro- en micropolitiek van de media. Zie ook Pisters 2005.